

Ochrona praw kobiet w systemie Rady Europy

1. Wprowadzenie

Rozważania na temat ochrony praw kobiet należy rozpocząć od konstatacji, że postanowienie zawarte w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, iż wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w godności i w prawach, jak też że każdy ma prawo do korzystania ze wszystkich proklamowanych w niej wolności i praw, bez względu na jakiegokolwiek różnicę, w tym bez względu na różnicę płci nie stało się rzeczywistością. Mimo istnienia różnych dokumentów poświęconych międzynarodowej ochronie praw człowieka kobiety nadal doświadczają dyskryminacji ze względu na płeć. Powszechnie przyjmuje się, że dyskryminacja kobiet oznacza: „wszelkie zróżnicowanie, wyłączenie lub ograniczenie ze względu na płeć, które powoduje lub ma na celu uszczuplenie albo uniemożliwienie kobietom, niezależnie od ich stanu cywilnego, przyznania, realizacji bądź korzystania na równi z mężczyznami z praw człowieka oraz podstawowych wolności w dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego, obywatelskiego i innych” (Art. 1 Konwencji w sprawie likwidacji)¹. Jak słusznie zauważa N. Buchowska, w dalszym ciągu na świecie funkcjonują i są mocno utrwalone negatywne stereotypy dotyczące kobiet, którym często ulegamy (Buchowska, 2011, s. 26). Do najbardziej typowych stereotypów dotyczących kobiet N. Buchowska zalicza następujące: „1) kobieta jest słaba i uległa, 2) kobieta jest przede wszystkim matką i żoną, 3) kobieta pozostaje na utrzymaniu męża, 4) kobieta jest zbyt emo-

¹ Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW) została uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 18 grudnia 1979 roku. Polska ratyfikowała tę Konwencję w 1980 r. Przystępując do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, określanej także jako Międzynarodowa Karta Praw Kobiet, państwa zobowiązały się do podjęcia działań na rzecz eliminacji jakiegokolwiek różnicowania w traktowaniu, ograniczenia czy też wykluczenia dokonywanego ze względu na płeć, zarówno w sferze publicznej, takiej jak życie polityczne czy rynek pracy, jak i prywatnej, domowej.

cjonalna i niezdolna do podejmowania decyzji” (Ibidem, s. 14). Skutkiem ich upowszechnienia się jest dyskryminacja kobiet w życiu społecznym, politycznym i gospodarczym. Na konieczność podjęcia odpowiednich działań w tej materii zwrócono szczególną uwagę w Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, przyjętej przez Komitet Ministrów Rady Europy 7 kwietnia 2011 r.² Zgodnie z art. 12 ust. 1 tej Konwencji państwa są zobowiązane do podjęcia niezbędnych środków, aby promować zmiany w społecznych i kulturowych wzorcach zachowań kobiet i mężczyzn w celu wykorzenia uprzedzeń, zwyczajów i tradycji oraz wszelkich innych praktyk opartych na pojęciu niższości kobiet lub na stereotypowych rolach kobiet i mężczyzn³. Rada Europy postrzega bowiem problem ochrony praw kobiet przede wszystkim w kontekście zagwarantowania równości pod względem płci, uznając że równouprawnienie kobiet i mężczyzn jest jednym z podstawowych praw człowieka.

2. Ogólna charakterystyka systemu Rady Europy

Rada Europy⁴ od początku swego istnienia działa na podstawie mandatu do zajmowania się prawami człowieka w duchu triady jej fundamentalnych zasad: demokracji, rządów prawa oraz praw człowieka (Drzewicki, 2005, s. 135). Wynika to *expressis verbis* z art. 1 Statutu Rady Europy z 1949 r., który stanowi, że celem Rady Europy jest osiągnięcie większej jedności między jej członkami, a jego urzeczywistnianie będzie następować m.in. przez przestrzeganie i rozwój praw człowieka i podstawowych wolności. Ochrona praw kobiet w systemie Rady Europy jest realizowana w czterech podstawowych obszarach:

- 1) skuteczna kontrola i ochrona podstawowych wolności i praw;
- 2) identyfikowanie nowych zagrożeń dla praw kobiet;
- 3) rozwijanie społecznej świadomości znaczenia praw kobiet;
- 4) promowanie edukacji i szkolenia zawodowego w zakresie praw człowieka (Biszyga, 2006, s. 118).

² Polska podpisała tę Konwencję 18 grudnia 2012 r. Obecnie trwają przygotowania do jej ratyfikacji przez stronę polską.

³ Por. art. 5 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Dz. U. 1982, Nr 10, poz. 71.

⁴ Rada Europy składa się z 47 państw. Polska jest członkiem RE od 26.11.1991 r.

Należy zauważyć, że traktowanie przez RE problematyki praw człowieka jako nadrzędnej w jej działalności prawotwórczej spowodowało, że stała się ona organizacją o imponującym i nieporównywalnym z innymi organizacjami międzynarodowymi zbiorze standardów praw człowieka (Ibidem, s. 121). Ponadto, wymaga podkreślenia, że traktaty uchwalane przez RE z zakresu praw człowieka są z założenia wyposażane w mechanizmy kontroli przestrzegania ustanowionych w nich praw i wolności jednostki. Tym samym, Rada Europy ma nie tylko na celu ustanawianie standardów z zakresu praw człowieka (*standard setting*), ale również kładzie nacisk na ich rzeczywiste wykonywanie (*standard implementation*).

Podstawową formą ustanowienia i upowszechniania standardów praw człowieka, w tym ochrony praw kobiet na gruncie RE, są umowy międzynarodowe, czyli konwencje, mogące także nosić nazwę karty, które mają charakter aktów prawnie wiążących dla państw członkowskich. Zakres ochrony przewidziany w konwencji może zostać rozszerzony za pomocą protokołów dodatkowych. Istotną rolę w upowszechnianiu/propagowaniu standardów praw kobiet pełnią również akty tzw. miękkiego prawa (*soft law*), pomimo że nie mają mocy prawnie wiążącej. Do tej kategorii należą w szczególności: zalecenia (*recommendations*)⁵, rezolucje (*resolutions*), decyzje (*decisions*) oraz deklaracje Komitetu Ministrów Rady Europy (KMRE) oraz zalecenia, rezolucje, opinie (*opinions*) i wytyczne (*orders*) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (ZPRE). Dokumenty te pełnią przede wszystkim funkcje uzupełniającą i wspomagającą wobec konwencji.

Z uwagi na fakt, że równouprawnienie kobiet i mężczyzn stanowi jeden z podstawowych celów Rady Europy, organem odpowiedzialnym za realizację zasady równości pod względem płci jest Komitet Zarządzający do spraw równości kobiet i mężczyzn (*Steering Committee for Equality between Women and Men*). Do zadań tego Komitetu należy badanie przestrzegania tej zasady w państwach członkowskich, promowanie europejskiej współpracy oraz stymulowanie działań w tym obszarze. Komitet zwraca uwagę na konieczność eliminowania z wewnętrznych porządków prawnych takich przepisów, które taktują kobiety nie jako jednostki, lecz sytuują je w kontekście rodziny lub męża. Należy bowiem wyraźnie podkreślić, że ochrona praw kobiet nie zagraża funkcjonowaniu rodziny, ale

⁵ Zalecenia KMRE są adresowane do państw członkowskich RE i dotyczą tych spraw, w których została przyjęta przez nie wspólna polityka.

ma na celu wyłącznie jej dobro. W celu osiągnięcia efektywnej równości kobiet i mężczyzn Komitet przeprowadza szereg analiz, studiów i ewaluacji polityk prowadzonych w poszczególnych państwach członkowskich (np. odnośnie do reprezentacji kobiet w życiu publicznym, zjawiska przemocy wobec kobiet), opracowuje nowe strategie działania, a także środki i instrumenty sprzyjające pełniejszej realizacji zasady równości w praktyce (Zielińska, 2002, s. 222). W skład Komitetu Zarządzającego wchodzi eksperci wskazani przez wszystkie państwa członkowskie.

Warto również wspomnieć, że Rada Europy kładzie szczególny nacisk na faktyczne zagwarantowanie realizacji równouprawnienia kobiet i mężczyzn we wszystkich sferach życia publicznego i prywatnego oraz na przestrzeganie zasad demokracji parytetowej. Rekomendacja Zgromadzenia Parlamentarnego RE nr 1269 w sprawie osiągnięcia rzeczywistego postępu w dziedzinie praw kobiet definiuje demokrację parytetową jako „równą reprezentację kobiet i mężczyzn we wszystkich obszarach życia społecznego, opierającą się na zasadzie partnerstwa, podziału władzy i odpowiedzialności” (Recommendation 1269).

Spśród dokumentów tzw. miękkiego prawa w przedmiocie ochrony praw kobiet należy odwołać się do trzech zaleceń KMRE z 2000, 2002 i 2007 roku. Pierwsze odnosi się do problematyki handlu ludźmi w celu wykorzystania seksualnego. Głównym jego celem było doprowadzenie do harmonizacji ustawodawstw państw członkowskich służących zwalczaniu tego zjawiska oraz zwiększenia skuteczności ich stosowania. Stwierdzono, że szczególnie narażonymi na stanie się ofiarami tego przestępstwa są kobiety, nieletni i dzieci (Recommendation No. R (2000)11). Drugie z kolei dotyczy ochrony kobiet przed przemocą i zaleca państwom członkowskim: 1) zagwarantowanie kobietom uznania, korzystania, wykonywania i ochrony ich praw człowieka i podstawowych wolności oraz 2) w razie potrzeby podjęcie niezbędnych działań dla zapewnienia, żeby kobiety mogły korzystać w sposób swobodny i skuteczny ze swoich praw ekonomicznych i socjalnych (Recommendation Rec(2002)5). Komitet Ministrów wezwał również rządy państw członkowskich do informowania Rady Europy o działaniach podjętych w tej dziedzinie na szczeblu krajowym. Trzecie zaś jest poświęcone standardom i mechanizmom realizacji równości płci (Recommendation CM/Rec(2007)17). W zaleceniu tym KMRE wskazuje m.in., iż równouprawnienie płci jest fundamentem ochrony praw człowieka i podstawowym prawem człowieka, przysługującym każdej kobiecie. Zwraca się również uwagę, że równouprawnienie kobiet i mężczyzn jest konieczne dla osiągnięcia idei sprawiedliwości

społecznej oraz warunkiem *sine qua non* realizacji stabilnej demokracji. Zgodnie z treścią tych zaleceń państwa członkowskie powinny dążyć do zapewnienia faktycznej realizacji równouprawnienia poprzez wprowadzenie i realizowanie skutecznych mechanizmów krajowych (Ibidem).

Odnosząc się natomiast do konwencji RE szczególne znaczenie dla ochrony praw kobiet ma Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁶, która weszła w życie 8 września 1953 r. EKPC zawiera katalog praw i wolności, które państwa strony są zobowiązane zagwarantować każdemu człowiekowi podlegającemu ich jurysdykcji (Art. 1 EKPC). Konwencja ta kształtuje wspólny dla wszystkich państw stron RE porządek prawny w sferze ochrony praw jednostki, który zawiera nie tylko katalog praw chronionych, ale także skuteczny i unikalny w skali globalnej mechanizm ich wprowadzania w życie (Nowicki, 2006, s. 17). W doktrynie prawniczej panuje pogląd, że EKPC pozostaje najskuteczniejszym instrumentem ochrony praw i wolności jednostki w płaszczyźnie prawo-międzynarodowej (Biszytyga, 2006, s. 128).

Mimo że Konwencja nie zawiera szczegółowych postanowień, dotyczących praw kobiet, to została ona uchwalona i jest realizowana w duchu równouprawnienia kobiet i mężczyzn oraz zakazu dyskryminacji (Buchowska, 2008, s. 77). Zakaz dyskryminacji ze względu na płeć wyrażano w dwóch przepisach EKPC. W art. 14 EKPC, który zapewnia równe traktowanie w zakresie korzystania z praw i wolności przewidzianych w Konwencji bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn. Przepis ten ma zastosowanie w przypadku dyskryminacji w zakresie jednego z praw gwarantowanych w EKPC. Należy jednak wskazać, że art. 14 EKPC nie ma znaczenia samoistnego i może być stosowany tylko w powiązaniu z prawami i wolnościami wymienionymi w Konwencji lub poszczególnych protokołach.

Z kolei Protokół nr 12 do EKPC, który wszedł w życie w 2005 r., rozszerza zakres zakazu dyskryminacji, zapewniając równe traktowanie w zakresie korzystania ze wszystkich praw (także wynikających z prawa

⁶ Potocznie jest zwana Europejską Konwencją Praw Człowieka (EKPC). Nowo przyjmowane państwa do RE są zobowiązane do podpisania EKPC z chwilą przyznania członkostwa w tej organizacji oraz do jej ratyfikowania w terminie jednego roku od tego momentu.

krajowego)⁷. Oznacza to, że w razie zarzutu dyskryminacji opartego na innych podstawach niż korzystanie z praw chronionych w Konwencji i protokołach, Europejski Trybunał Praw Człowieka może przyjąć za podstawę orzekania Protokół nr 12, rozciągając w ten sposób swoją jurysdykcję w sprawach o dyskryminację ze względu na płeć na sytuacje, które nie są objęte art. 14 Konwencji. Wobec tego, z punktu widzenia zakazu dyskryminacji ze względu na płeć, kontroli ETPC zostają poddane również krajowe regulacje. Jednak nie wszystkie państwa członkowskie RE (w tym Polska) zdecydowały się jak dotąd na ratyfikację omawianego Protokołu⁸. Zgodnie z Raportem wyjaśniającym uchwalenie tego Protokołu było poddyktowane pragnieniem wzmocnienia ochrony przed dyskryminacją ze względu na płeć, uznanej za kluczowy element zapewnienia przestrzegania praw człowieka.

Potencjał Rady Europy w zakresie ochrony praw kobiet pokazuje również orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, który kontroluje przestrzeganie postanowień Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. W przypadku naruszenia przez państwa strony Konwencji praw w niej zagwarantowanych kobiety, niezależnie od ich obywatelstwa, mogą wnosić skargi indywidualne do ETPC⁹. Trybunał rozstrzyga w orzeczeniu, czy nastąpiło naruszenie postanowień Konwencji i zobowiązuje państwo do podjęcia działań w celu wyeliminowania skutków naruszenia oraz zapobieżenia kolejnym takim naruszeniom w przyszłości. Orzeczenie ETPC jest wiążące dla państwa, do którego jest skierowane, co oznacza uznanie przez to państwo związania nim organów krajowych, w tym sądów. W swoim dotychczasowym dorobku ETPC rozpatrzył szereg spraw związanych z ochroną praw kobiet w różnych dziedzinach.

⁷ Art. 1 Protokołu nr 12 do EKPC stanowi: „Korzystanie z każdego prawa zagwarantowanego przepisami prawa powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak : płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn”.

⁸ Protokół nr 12 ratyfikowało jednakże tylko 18 z 47 państw członkowskich Rady Europy, w tym sześć państw członkowskich UE.

⁹ Art. 34 EKPC przewiduje, że „Trybunał może przyjmować skargi każdej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, która uważa, że stała się ofiarą naruszenia przez jedną z Wysokich Układających się Stron praw zawartych w Konwencji lub jej Protokołach. Wysokie Układające się Strony zobowiązują się nie przeszkadzać w żaden sposób skutecznemu wykonywaniu tego prawa”.

Z uwagi na ograniczone ramy artykułu w dalszej części rozważań zostaną przedstawione wybrane sprawy dotyczące poszanowania praw kobiet w kontekście zdrowia reprodukcyjnego¹⁰ oraz ochrony przed przemocą w rodzinie.

ETPC wielokrotnie rozstrzygał kwestię, czy krajowe przepisy anty-aborcyjne, które zakazują w pewnych okolicznościach przerywania ciąży, stanowią ingerencję w prawa kobiety. Skarżące powoływały się na zbyt restrykcyjne przepisy antyaborcyjne i kwestionowały m.in. prawny zakaz udzielania porad na temat możliwości przerywania ciąży za granicą, przepisy zabraniające przerywania ciąży z wyjątkiem przypadku, gdy ciąża zagraża życiu kobiety (Sprawa *D. p. Irlandii*), praktykę stosowania obowiązującej w kraju ustawy o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz działania organów państwa (Sprawa *Tysiąc p. Polsce*). Na szczególną uwagę zasługuje wyrok Trybunału z dnia 20 marca 2007 r. w precedensowej sprawie *Tysiąc p. Polsce*, w którym uznano, że państwo polskie nie zagwarantowało skarżącej możliwości dostępu do aborcji ze względu na zagrożenie jej zdrowia, pomimo że według obowiązujących przepisów kobieta miała prawo do przeprowadzenia zabiegu¹¹. Zdaniem Trybunału nie zapewniono kobiecie ciężarnej

¹⁰ Zdrowie reprodukcyjne to stan pełnego dobrostanu w aspekcie fizycznym, psychicznym i społecznym, a nie wyłącznie brak choroby lub niedomagań, we wszystkich sprawach związanych z układem rozrodczym oraz jego funkcjami i procesami. Pojęcie to odnosi się do praw reprodukcyjnych, które obejmują wszelkie prawa związane ze sferą rozrodczości i seksualności człowieka. W polskim prawie nie istnieje definicja legalna tego terminu ani żaden akt prawny, który dotyczy tylko praw reprodukcyjnych. Są one wywodzone z wielu różnych aktów prawnych o randze krajowej oraz międzynarodowej. Prawa reprodukcyjne co do zasady obejmują takie zagadnienia, jak: edukacja seksualna, antykoncepcja (w tym sterylizacja), diagnostyka prenatalna, przerywanie ciąży, opieka okołoporodowa, sztuczne wspomaganie rozrodu (w tym zapłodnienie *in vitro*). Cytuję za *Prawa i zdrowie reprodukcyjne i seksualne. Przewodnik*, Federacja na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny, Warszawa 2001.

¹¹ Sprawa *Tysiąc p. Polsce*, Skarga nr 5410/03, Orzeczenie ETPC z dnia 20 marca 2007 r. Trybunał zbadał, w jaki sposób regulacja prawa polskiego określająca dostępność zabiegu aborcji terapeutycznej została zastosowana w przypadku skarżącej i jakie miała odniesienie do jej obaw o możliwy negatywny wpływ ciąży i porodu na jej zdrowie. W uzasadnieniu wyroku podkreślono, że Trybunał nie rozpatrywał, czy EKPC gwarantuje A. Tysiąc prawo do przeprowadzenia legalnej aborcji. Nie oceniano też, czy decyzja lekarzy, którzy odmówili kobiecie prawa do aborcji, była słuszna, choć uwzględniono historię medyczną, z której zdaniem sędziów wynikało, że próśb Alicji Tysiąc o usunięcie ciąży nie można uznać za nieracjonalne. Orzeczenie to

prawa do odwołania się od decyzji lekarzy odmawiającej jej prawa do wykonania legalnej aborcji ze względów zdrowotnych¹². ETPC ograniczył się przede wszystkim do rozpatrzenia skargi pod względem art. 8 EKPC, który uznał za najbardziej właściwy dla tej sprawy z uwagi na fakt, że ciąża jest blisko związana z życie prywatnym kobiety¹³. Trybunał stwierdził, że Polska nie wywiązała się z obowiązku zapewnienia efektywnej ochrony postanowień art. 8 EKPC, który gwarantuje prawo do poszanowania życia prywatnego. Przedmiotem rozważań Trybunału było ustalenie, czy państwo polskie respektuje prawo do poszanowania życia prywatnego oraz wynikający stąd obowiązek zapewnienia integralności fizycznej i psychicznej jednostki (Sprawa *Tysiąc p. Polsce*, par. 107). Sędziowie Trybunału powtórzyli szeroką interpretację postanowień art. 8 EKPC, zgodnie z którą życie prywatne obejmuje, *inter alia*, aspekt fizycznej i społecznej tożsamości, w tym prawo do osobistej niezależności, osobistego rozwoju oraz do nawiązywania i rozwoju relacji z innymi ludźmi oraz światem zewnętrznym. Trybunał podkreślił również, że Konwencja

wywołało burzliwą dyskusję w Polsce, która została zdominowana przez środowiska konserwatywne i demagogów.

¹² Zgodnie z art. 4a ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży: „1. Przerwanie ciąży może być dokonane wyłącznie przez lekarza, w przypadku gdy: 1) ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej, 2) badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu, 3) zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego. 2. W przypadkach określanych w ust. 1 pkt 2 przerwanie ciąży jest dopuszczalne do chwili osiągnięcia przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej; w przypadku określonym w ust. 1 pkt 3 lub 4, jeżeli od początku ciąży nie upłynęło więcej niż 12 tygodni. 3. W przypadkach, o których mowa w ust. 1 pkt 1 i 2, przerywania ciąży dokonuje lekarz w szpitalu”. Dz. U. 1997, Nr 17, poz. 78.

¹³ Art. 8 EKPC stanowi: „Každy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób”. Trybunał stwierdził, iż prawo regulujące przerywanie ciąży dotyczy sfery życia prywatnego, ponieważ kiedy kobieta jest w ciąży, jej prywatne życie jest ściśle powiązane z rozwijającym się płodem. Zob. Sprawa *Tysiąc p. Polsce*, Skarga Nr 5410/03, Orzeczenie ETPC z dnia 20 marca 2007 r., par. 106.

ma za zadanie zapewnić prawa, nie w sposób teoretyczny i iluzoryczny, lecz praktyczny i skuteczny. Ponieważ art. 8 EKPC nie wskazuje szczegółowych procedur, jakie miałyby służyć realizacji gwarantowanych w nim praw, Trybunał musiał zbadać, czy państwo polskie zapewniło sprawiedliwy i rzetelny proces podejmowania decyzji chroniący interesy jednostki. Innymi słowy ocenie Trybunału podlegało to, czy skarżąca została odpowiednio w ów proces włączona, czy mogła przedstawić swoje racje i czy zostały one później należycie uwzględnione (*Sprawa Tysiąc p. Polsce*, par. 113). Reasumując, Trybunał uznał, że polskie prawo nie zapewniło skutecznych mechanizmów rozwiązywania sporów w przedmiocie dopuszczalności i legalności przerywania ciąży ze względów medycznych, co naraziło skarżącą na poważny stres i cierpienia (*Ibidem*, par. 124)¹⁴. Alicji Tysiąc przyznano zadośćuczynienie za szkodę niepieniężną spowodowaną naruszeniem Konwencji w wysokości 25 000 euro. Nie ulega wątpliwości, że wyrok ten odgrywa istotną rolę we wzmacnianiu argumentów wyrażanych przez organizacje międzynarodowe i pozarządowe apelujące o równouprawnienie płci oraz o skuteczne stosowanie obowiązujących w Polsce przepisów dotyczących zapewnienia kobietom dostępu do aborcji ze względów medycznych.

Kolejną sprawę, którą należy przytoczyć, z uwagi na fakt, że stała się „kamieniem milowym” w zakresie standardów ochrony praw kobiet w kontekście zdrowia reprodukcyjnego, jest sprawa *R.R. p. Polsce*¹⁵.

¹⁴ Występujące w sprawie organizacje pozarządowe przedstawiły dowody na istnienie systematycznych uchybień w stosowaniu obowiązującego Polsce prawa. Według Trybunału, wskazane przez rząd rozporządzenie Ministra Zdrowia z 22 stycznia 1997 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy, uprawniających do dokonania przerwania ciąży oraz stwierdzania, że ciąża zagraża życiu lub zdrowiu kobiety lub wskazuje na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu (Dz. U. 1997, Nr 9, poz. 49) nie zawierało żadnej procedury do rozwiązywania ewentualnych sporów pomiędzy lekarzami oraz lekarzem a pacjentką.

¹⁵ Sprawa *R.R. p. Polsce*, Skarga nr 27617/04, Orzeczenie ETPC z dnia 26 maja 2011 r. R.R. urodziła dziecko z poważną wadą genetyczną – zespołem Turnera. W trakcie ciąży wielokrotnie odmówiono jej wydania skierowania na przysługujące jej zgodnie z prawem badania prenatalne, pomimo niepokojących objawów wykrytych u płodu w trakcie badań ultrasonograficznych. Ostatecznie w 23. tygodniu ciąży, umożliwiono R.R. wykonanie badań genetycznych, które potwierdziły wadę genetyczną płodu, jednak szpital, w którym złożyła pisemny wniosek o aborcję odmówił wykonania zabiegu ze względu na przekroczenie, zdaniem lekarzy, terminu dopuszczalności przerwania ciąży.

Skargę do ETPC złożyła obywatelka Polski, której odmówiono prawa do dostępu do badań prenatalnych. R.R. zarzuciła Polsce m.in. naruszenie: prawa do wolności od tortur oraz niehumanitarnego i poniżającego traktowania (art. 3 EKPC¹⁶), prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 EKPC)¹⁷. W wydanym wyroku Trybunał orzekł po raz pierwszy w swojej historii, że uniemożliwienie ciężarnej uzyskania informacji o stanie płodu jest niehumanitarnym i poniżającym traktowaniem, równoznacznym z torturami. Trybunał podkreślił, że „jeżeli państwo, działające w ramach marginesu uznania przyjmuje przepisy ustawowe dopuszczające dokonanie aborcji w pewnych sytuacjach, nie może ono tworzyć ram prawnych, które ograniczyłyby realne możliwości jej uzyskania. W szczególności, państwo jest objęte pozytywnym zobowiązaniem do stworzenia ram proceduralnych umożliwiających kobiecie w ciąży wyegzekwowanie jej prawa do legalnej aborcji. Inaczej mówiąc, jeżeli prawo krajowe dopuszcza aborcję w przypadkach wad płodu, muszą istnieć odpowiednie ramy prawne i proceduralne gwarantujące kobiecie w ciąży dostęp do odpowiednich, pełnych i rzetelnych informacji na temat zdrowia płodu” (Sprawa R.R. p. Polsce, par. 66). Ponadto, Trybunał uznał, że odmówienie R.R. prawa do badań prenatalnych stanowiło naruszenie prawa, przysługującego każdemu człowiekowi, do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Tym samym ETPC stwierdził naruszenie przez Polskę artykułów 3 oraz 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i zobowiązał ją do wypłacenia R.R. 45 000 euro zadośćuczynienia za cierpienia psychiczne i fizyczne oraz do wprowadzenia mechanizmów umożliwiających kobietom egzekwowanie prawa do badań prenatalnych oraz zabiegu legalnej

¹⁶ Art. 3 EKPC stanowi, że „Nikt nie może być poddany torturom ani niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu”.

¹⁷ R.R. w skardze do Trybunału stwierdziła, że lekarze celowo odmówili jej niezbędnych świadczeń zdrowotnych, przyczyniając się w ten sposób do jej ogromnego cierpienia psychicznego i fizycznego. Zarzuciła także Polsce naruszenie art. 3 poprzez brak przepisów zobowiązujących lekarzy do wykonania w stosownym czasie badań prenatalnych i zgodnej z prawem aborcji oraz nie wszczęcie rzetelnego i sprawiedliwego postępowania wobec nie zapewnienia skarżącej w odpowiednim czasie właściwej opieki medycznej. R.R. podniosła, że lekarze naruszyli jej prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, ponieważ nie przekazali jej pełnych informacji o stanie jej zdrowia oraz stanie płodu, przez co *de facto* zmusili ją do kontynuowania ciąży. Ponadto, R.R. podniosła, że państwo polskie nie przeprowadziło rzetelnego i skutecznego postępowania w sprawie niehumanitarnego i poniżającego traktowania, jakiego doświadczyła ze strony lekarzy i wskutek ich zaniedbań, przez co zmuszona była do donoszenia ciąży.

aborcji. Należy jednak zauważyć, że do tej pory rząd polski nie podjął żadnych działań w tym zakresie. Niewykonanie wyroku w sprawie *Tysiąc i R.R.*, jak wskazuje K. Więckiewicz, jest dowodem na brak bądź to zdolności, bądź też, co gorsze, woli państwa polskiego do ochrony praw kobiet w zakresie zdrowia reprodukcyjnego, które ochrony tej potrzebują w sposób szczególnie (Więckiewicz), co potwierdzają kolejne postępowania przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka (Sprawa *P. i S. p. Polsce*).

Wypowiadając się natomiast w kwestii ochrony kobiet przed przemocą w rodzinie, ETPC odwołuje się przede wszystkim do naruszeń art. 2 określającego prawo do życia i art. 3 EKPC. Art. 2 Konwencji nakłada na państwo stronę nie tylko obowiązek powstrzymywania się przed aktami celowego pozbawienia życia jednostki, ale także obowiązek podejmowania działań w celu zabezpieczenia jednostki przed aktami przemocy ze strony innych osób fizycznych – obowiązek ochrony ofiar przemocy w rodzinie przed ich zabiciem przez sprawców tej przemocy (Nowicki, 2006, s. 95). Inne przepisy EKPC, które także mogą znaleźć zastosowanie w przypadku przemocy w rodzinie, to wspomniany już art. 14 określający zakaz dyskryminacji. W wyroku w sprawie *Opuz p. Turcji* Trybunał po raz pierwszy stwierdził, że przemoc wobec kobiet stanowi formę dyskryminacji ze względu na płeć¹⁸. Wyrok ten został określony w mediach i w literaturze jako przełomowy w walce z przemocą w rodzinie (Morawska, 2011, s. 45–52). W opinii skarżącej tureckie regulacje prawne nie były

¹⁸ Sprawa *Opuz p. Turcji*, Skarga nr 33401/02, Orzeczenie ETPC z dnia 9 czerwca 2009 r. W wyroku opisano szczegółowo sześć zdarzeń, które miały miejsce, zanim matka skarżącej została zabita przez jej męża. Podsumowując, koszmar tych kobiet trwał 7 lat. O pierwszym akcie przemocy ze strony męża skarżąca wraz z matką zawiadomiły prokuratora w kwietniu 1995 r. Kolejne zdarzenie miało miejsce w 1996 r. i tak w kolejnych latach aż do marca 2002 r., kiedy mąż N. Opuz zabił jej matkę w trakcie przeprowadzki. Dopuszczając się przemocy fizycznej na swojej żonie, mężczyzna przykładowo tłumaczył się, że zaczął się z nią kłócić, gdyż kiedy wrócił z pracy, nie zastał żony w domu, i następnie zamiast obiadu podała mu owoce, i w związku z tym miał do niej pretensje, że „gdzieś się włóczy, zamiast zajmować się domem i dziećmi”. Kobiety wielokrotnie informowały organy ścigania o powtarzających się groźbach ze strony męża/zięcia, że je zabije. Mąż skarżącej zeznał, że zabił teściową w imię honoru swojego i dzieci, ponieważ zabrała mu żonę i dzieci oraz sprawiła, że jego żona zaczęła prowadzić niemoralne życie. Sąd skazał go pierwotnie na dożywocie, biorąc jednak pod uwagę, że sprawca popełnił to przestępstwo sprowokowany przez zmarłą, oraz że poprawnie się zachowywał podczas rozpraw, sąd orzekł karę 15 lat pozbawienia wolności.

wystarczające, aby zapewnić kobietom ochronę przed przemocą w rodzinie, a życie kobiet było mniej ważne niż trwałość rodziny. Skarżąca, N. Opuz, podniosła, że jako kobieta przez wiele lat była ofiarą przemocy domowej ze strony swojego męża, co było tolerowane przez władze tureckie i stanowiło przejaw dyskryminacji. Trybunał jednogłośnie orzekł, że państwo tureckie naruszyło trzy postanowienia Konwencji – art. 2, 3 i 14 – określające prawo do życia, zakaz tortur i niehumanitarnego traktowania oraz zakaz dyskryminacji ze względu na płeć. ETPC przyjął, że władze Turcji nie dopełniły międzynarodowych zobowiązań i nie ochroniły swojej obywatelki przed przemocą ze strony jej byłego męża, co doprowadziło nie tylko do jej długotrwałego leczenia, ale przede wszystkim do zabójstwa jej matki przez sprawcę przemocy. W wyroku *Opuz v. Turcji* uznano brak reakcji władz krajowych na przemoc w rodzinie za dyskryminację ze względu na płeć. Rozstrzygnięcie takie zapewne nie byłoby możliwe, gdyby nie inspiracja zaczerpnięta z praktyki Komitetu ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet, do którego Trybunał odwołał się szczegółowo w swoim orzeczeniu (Sprawa *Opuz p. Turcji*, par. 72–75). Ponadto, Trybunał wyraził pogląd, że powszechna bierność sądów w Turcji stworzyła atmosferę sprzyjającą przemocy w rodzinie, a zachowania przedstawicieli organów państwa i bezkarność sprawcy wyraźnie pokazują, że brak było woli państwa do podjęcia właściwych działań w celu ochrony ofiar przemocy (Ibidem, par. 198).

3. Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej – uwagi ogólne

Poruszając problematykę ochrony kobiet przed przemocą w rodzinie, należy mówić o niej w kategoriach praw człowieka, uwypuklając, że narusza ona jego podstawowe prawa (prawo do życia i zdrowia, wolność osobistą), gdyż wartością naczelną powinien być człowiek (członek rodziny). Istotną rolę w zakresie ochrony kobiet przed przemocą w systemie Rady Europy odgrywa uchwalona niedawno Konwencja w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej¹⁹. Jest to

¹⁹ Konwencja składa się z preambuły i 81 artykułów, które dotyczą gromadzenia i analizy danych, działań w zakresie zapobiegania przemocy wobec kobiet, w tym edukacji, szkoleń i podnoszenia świadomości społecznej, pomocy i wsparcia dla ofiar, a także wykrywania, ścigania i wszelkich innych procedur prawnych.

umowa międzynarodowa, która po raz pierwszy w Europie wyznacza wiążące prawnie standardy dotyczące zapobiegania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, ochrony ofiar oraz karania sprawców. K. Sękowska-Kozłowska zwraca uwagę, że Konwencja ta stanowi „zwieńczenie wieloletnich wysiłków społeczności międzynarodowej na rzecz uznania przemocy wobec kobiet za akt dyskryminacji ze względu na płeć, a tym samym za przejaw naruszeń praw człowieka” (Sękowska-Kozłowska, 2012, s. 34). Uznaje się, że realizacja równouprawnienia kobiet i mężczyzn *de jure* i *de facto* stanowi kluczowy element zapobiegania przemocy wobec kobiet. W preambule Konwencji podkreśla się, że przemoc wobec kobiet jest manifestacją nierównego stosunku sił pomiędzy kobietami a mężczyznami i stanowi jeden z podstawowych mechanizmów społecznych, za pomocą którego kobiety są spychane na podległą wobec mężczyzn pozycję. Ponadto uznaje się, że kobiety i dziewczęta są często narażone na poważne formy przemocy takie jak: przemoc domowa, molestowanie seksualne, gwałt, małżeństwo z przymusu, tzw. przestępstwa w imię honoru i okaleczanie narządów płciowych, które stanowią poważne naruszenie praw człowieka wobec kobiet i dziewcząt i główną przeszkodę w osiągnięciu równouprawnienia kobiet i mężczyzn.

Podstawowym celem Konwencji, jak wynika z art. 1, jest ochrona kobiet przed wszelkimi formami przemocy oraz zapobieganie, ściganie i eliminacja przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Konwencja zawiera definicję przemocy wobec kobiet rozumianej jako „naruszenie praw człowieka oraz formę dyskryminacji kobiet, w tym wszelkie akty przemocy ze względu na płeć, które prowadzą lub mogą prowadzić do fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej szkody lub cierpienia kobiet, w tym również groźby takich aktów, sytuacje przymusu lub arbitralnego pozbawienia wolności, zarówno w życiu publicznym, jak i prywatnym” (Art. 3a Konwencji). Konwencja ma się także przyczyniać do eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet oraz wspierania rzeczywistego równouprawnienia kobiet i mężczyzn, w tym poprzez wzmocnienie pozycji kobiet (Art. 1b Konwencji). Na podstawie tej Konwencji państwa strony są zobowiązane do podejmowania niezbędnych działań prawnych i innych, by promować oraz chronić prawa wszystkich, w szczególności kobiet, do życia wolnego od przemocy zarówno w sferze publicznej, jak i prywatnej. Służyć ma temu m.in. zapewnienie ze strony państw stron, że kultura, zwyczaje, religia, tradycja czy tzw. honor nie będą uznawane za usprawiedliwienie dla wszelkich aktów przemocy objętych zakresem niniejszej Konwencji (art. 12 ust. 5 Konwencji). Instrumentami, które mają

służyć promowaniu równości i przeciwdziałaniu przemocy, są wszelkiego rodzaju programy edukacyjne i kampanie społeczne.

4. Wnioski końcowe

W świetle przeprowadzonej analizy nie ulega wątpliwości, że system prawny Rady Europy ma ogromne znaczenie dla ochrony praw kobiet i zwalczania dyskryminacji ze względu na płeć. Europejska Konwencja Praw Człowieka stanowi jeden z najskuteczniejszych instrumentów ustanawiania standardów ochrony praw kobiet. Do zakorzenienia w europejskiej przestrzeni tego zagadnienia przyczyniło się także w dużej mierze orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Obecnie przyjmuje się, że głównym zagrożeniem dla kobiet jest przemoc domowa, która przybiera formy przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej i ekonomicznej. Jakakolwiek tolerancja dla przemocy wobec kobiet oznacza lekceważenie podstawowych praw i wolności człowieka. Amnesty International wskazuje, że codziennie jedna na pięć kobiet w Europie staje się ofiarą przemocy, a przemoc domowa i przemoc wobec kobiet w Europie są nadal powszechne. Rada Europy ocenia, że około 25% kobiet doświadczyło przemocy fizycznej, a 10% doznało przemocy seksualnej z użyciem siły. Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej stanowi zatem ważny instrument w walce przeciwko przemocy wobec kobiet i naruszaniu ich podstawowych praw człowieka. Należy jednak pamiętać, że „z prawem jest trochę tak jak ze skomplikowanym narzędziem medycznym: na nic się ono zda w rękach dyletanta lub osoby, która nie ma woli udzielenia skutecznej pomocy”. Przyczyny dyskryminacji ze względu na płeć oraz nieprzestrzegania praw kobiet tkwią bowiem również w istniejących stereotypach na temat roli kobiet w społeczeństwie.

Bibliografia

- Bisztyga A. (2006), *Ochrona praw człowieka w systemie Rady Europy*, w: B. Banaszak, *System ochrony praw człowieka*, Kraków.
- Buchowska N. (2008a), *Międzynarodowe i europejskie standardy ochrony praw kobiet*, w: *Prawo wobec wyzwań współczesności*, t. V, red. B. Guzik, N. Buchowska, P. Wiliński, Poznań.

- Buchowska N. (2011b), *Stereotypy oparte na płci a dyskryminacja kobiet – aspekty prawnomiędzynarodowe*, w: *Prawo wobec dyskryminacji w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym*, red. Z. Niedbała, Warszawa.
- Drzewicki K. (2005), *Prawa socjalne w Radzie Europy*, w: *Polska i Rada Europy 1990–2005*, red. H. Machińska, Biuro informacji Rady Europy, Warszawa.
- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 r., Dz. U. 1982, Nr 10, poz. 71.
- Konwencja o ochronie Praw Człowieka i Podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r., Dz. U. 1993, Nr 61, poz. 284.
- Konwencja w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z dnia 7 kwietnia 2011 r., http://rownetraktowanie.gov.pl/sites/default/files/autoryzowane_tlumaczenie_konwencji_w_ost_0.pdf
- Morawska E. H. (2011), *Odpowiedzialność państwa za bierność wobec przemocy domowej i dyskryminację jej ofiar – glosa do wyroku ETPCz z 9.06.2009 r. w sprawie Opuz v. Turcja*, „Europejski Przegląd Sądowy”, nr 2.
- Nowicki M. A. (2006), *Wokół Konwencji Europejskiej. Krótki komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Kraków.
- Recommendation 1269(1995) on achieving real progress in women's rights, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta95/EREC1269.htm>.
- Recommendation No. R (2000)11 of the Committee of Ministers to member states on action against trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation, 19.05.2000.
- Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence, 30.04.2002, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>.
- Recommendation CM/Rec(2007)17 of the Committee of Ministers to member states on gender equality standards and mechanisms, 21.11.2007, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1215219&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383.asp>.
- Sękowska-Kozłowska K. (2012), *Zakres zobowiązań stron Konwencji Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, „Studia Prawnicze PAN”, nr 1 (190).
- Sprawa *D. p. Irlandii*, Skarga nr 26499/02, Orzeczenie ETPC z dnia 28 czerwca 2006, [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}).
- Sprawa *Tysiąc p. Polsce*, Skarga nr 5410/03, Orzeczenie ETPC z dnia 20 marca 2007, [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}).
- Sprawa *Opuz p. Turcji*, Skarga nr 33401/02, Orzeczenie ETPC z dnia 9 czerwca 2009, [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}).

- Sprawa *P. i S. p. Polsce*, Skarga nr 57375/08, Orzeczenie ETPC z dnia 30 października 2012, [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{%22document-collectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{%22document-collectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}).
- Więckiewicz K., *Wykonanie wyroku w sprawie Tysiąc przeciwko Polsce*, http://www.federa.org.pl/dokumenty_pdf/sprawaAT/sejm_atysiacc.pdf.
- Zielińska E. (2002), *Standardy Rady Europy w dziedzinie równości kobiet i mężczyzn oraz ich wpływ na polską politykę równościową i regulacje prawne*, w: *Polska w Radzie Europy. 10 lat członkostwa. Wybrane zagadnienia*, red. H. Machińska, Ośrodek Informacji Rady Europy, Warszawa.

The protection of women's rights in the system of the Council of Europe

Summary

The legal system of the Council of Europe is of crucial importance for the protection of women's rights and preventing discrimination based on sex. The *European Convention on Human Rights* constitutes one of the most efficient tools for establishing standards for the protection of women's rights. Despite the fact that the *Convention* does not include detailed provisions on protection of women's rights, it has been adopted and implemented in the spirit of equal rights for men and women and the prohibition of discrimination. The potential power of the Council of Europe in the area of protecting women's rights is also evidenced by the jurisdiction of the European Court of Human Rights in Strasbourg, which supervises whether the provisions of *European Convention on Human Rights* are complied with or not. In case any state that is a party to the *Convention* breaches its provisions, women can lodge individual complaints with the Court, regardless of citizenship.